

УКРАЇНСЬКА НАЦІОНАЛЬНА РЕВОЛЮЦІЯ: ДИСКУСІЙНІ ПРОБЛЕМИ

У статті порушується низка дискусійних питань, які не знайшли однозначного трактування у вітчизняній та зарубіжній історіографії. Автор застосовує компаративний підхід до розгляду концепцій, версій, оцінок дослідників, загострює увагу на причинах, які привели до поразки Української революції.

***Ключові слова:** Українська революція 1917-1921 рр., історіографія, Українська Народна Республіка, Центральна Рада, Українська держава, гетьман П. Скоропадський, Директорія.*

Історичне значення і масштабність Української революції ХХ ст. вагомі й незаперечні, це – найвизначніша подія новітньої доби вітчизняної історії. Її багатомірність і неоднозначність, суперечливість, а то й тенденційність оцінок спонукають до нових і нових досліджень..

Дискусійні, вузлові, ключові, актуальні питання:

1. Будь-яка **революція** – це складне явище, яке поєднує значну кількість об'єктивних і суб'єктивних чинників. Її доля залежить від того, наскільки вірно очільники революції (**революціонери**) оцінюють характер і головні сили (особливості, параметри) революції. Оцінка визначається осмисленням ситуації та тенденцій і перспектив розвитку. Так з'являються програми, в яких викладені форми і методи боротьби, лозунги, ставлення до союзників, попутників, суперників і ворогів (**контрреволюціонерів**). Із цього випливає оптимальний стратегічний і тактичний курс, уявна модель революції, яка має привести до кінцевої мети. Так вимальовується концепція революції. Різні рушійні сили і партії мали власні підходи до цих питань. Визначитися щодо цього – одне з завдань істориків. Революції не відбуваються в здорових (нормальних) суспільствах. Вони спалахують у «хворих» недемократичних спільнотах. Усі революції ХХ ст. у світі це підтверджують. Отже, слід, досліджуючи Українську революцію, спочатку назвати її «хвороби».

2. На теренах України в той відносно короткий відтинок часу поставали: УНР доби УЦР (двічі), Українська Держава П.Скоропадського, УНР доби Директорії, тричі радянська (більшовицька) **форми державності**. Боролися за владу всі, певною мірою всі – за Україну, проти зовнішніх ворогів, між собою, але національної ідеї революції так і не зрозуміли (хоча кожен вважав, що його бачення вірне).

3. **Причини революції. Радянська історіографія** писала як про складову загальноросійського процесу, отже, йшлося про перехід від буржуазно-демократичного до соціалістичного стану, а далі – багаторічна боротьба за захист «радянської влади» від ворогів. Проте специфікою України була **національна**

проблема, котра була похідною від **соціального** питання. Отже, українська революція навіть не на пошукові взаємозв'язку цих двох чинників, а на протиставленні їх.

- **Діаспорна історіографія** практично акцентувала на відсутності зв'язків українських подій із загальноросійськими. Тим більше, коли йшлося про західні землі й революційні події, внаслідок яких постала ЗУНР.

- **Сучасна вітчизняна історіографія** перебуває в пошукові щодо питання розробки концепції революції.

4. Першим наслідком повалення царизму в Росії в умовах демократичної ейфорії стало **двовладдя**, а в Україні, по суті, **тривладдя**. Як це визначало подальший перебіг подій аж до поразки революції. Історики не мають відповіді на це питання.

5. **Хронологія**. Початок – 1917. Закінчення – ? Варіанти: 1920 – чому? 1921 – чому? 1922 – чому? 1920-ті – чому?; Відсутність єдності в поглядах узагальнив Юрій Сиротюк, директор аналітичного центру стратегічних досліджень: «Нині це не історія, а подія, що триває. Подія, що не закінчилася». Від себе скажемо: «Подія, яка ще не дала відповіді на ключові питання».

6. Погана структурованість, непоінформованість і загальна невідповідність **українського суспільства** до революції. Однією з причин був низький рівень освіченості населення: 21% писемних у Наддніпрянщині (у Польщі – 80, у Фінляндії – 82). багато в чому визначали зміст революційних подій. Приклади: навіть у губернських центрах (Катеринослав) місцева професура просила членів Центральної Ради роз'яснити, що таке «федерація» (селяни казали: «хведерація»). Ситуація була такою всі подальші роки: темне селянство (1918 рік: Ось прийде Петлюра, вона вам покаже! 1932 рік: Троцького за звичкою обирали в почесні президії партійних зборів і т. д.). **І.Мазепа** – голова уряду УНР часів Директорії: «Інтелігенція – це тонесенька плівка, що майже безпомічно плавала на поверхні розбурханої революційної хвилі». Феномен УЦР: у першому складі згідно зі списком було перераховано 120 чол., але багато з них абсолютно не з'ясовані, як то: Солдат Іванов, Авраменко тощо. Разом з тим достеменно відомо, що близько 80 осіб мали університетську освіту. Отже, це інтелектуальна еліта, однак вона представляла Київ, а столиця – це не вся Україна (як і Львів)!

7. Головними **ідеологами** Української революції були: спочатку Грушевський і Винниченко (автори універсалів УЦР), далі до них долучився С.Петлюра. Дискусійним є питання про внесок у революцію П. Скоропадського (як і питання про його революційність взагалі). Але слід звернути увагу на те що троє перших тією чи іншою мірою сповідували ідеї соціалізму – вкрай популярного на початку ХХ ст. вчення про встановлення соціальної справедливості. Отже, сьогодні постають питання про зміст і спрямованість революції; співвідношення ідей і організаційних сил **автономістів** і **самостійників**, «**державників**» і **соціалістів**. Їхнє протиставлення в історичній літературі часто впливає з ігнорування чи нерозуміння **психологічної атмосфери**. М. Грушевський «писав історію» тоді, коли її треба було робити, В. Винниченко – амбітний і «геніальний», але зовсім непрактичний як політик, С. Петлюра – військовий міністр, який не мав військової освіти і не служив у

війську, П. Скоропадський – був у всіх у нелюбові, не розмовляв українською, вважав (небезпідставно), що культурний клас українців дуже не чисельний). В. Липинський 1926 р. в «Листах до братів-хліборобів» писав: «Нації творяться перемогами, або нещастями психологічно спільними для всіх членів одного національного колективу. Де наші спільні перемоги й де наше спільне горе? Гетьманці вважають, за винуватців руїни всяких українських соціалістичних демократів, авторів братання з Керенським, третього універсалу і провідників повстання. Демократи думають, що все зло пішло від гетьманців, що розігнали Центральну Раду. Почавши повстання проти гетьмана разом з українськими більшовиками й галичанами – всі вони пересварилися. Більшовики думають, що справа програна тому, що народові зрадили демократи, а демократи думають, що через здеморалізування народу більшовиками. Наддніпрянці всю вину складають на галичан за те, що вони передались до Денікіна, а галичане на наддніпрянців за те, що ті передались до поляків... Побили себе ми самі. Ідеї, віри, легенди про одну єдину, всіх українців об'єднуючу, вільну й незалежну Україну провідники нації не створили, за таку ідею не боролись і тому розуміється така Україна здійснитись, прибрати реальні живі форми не змогла» («Листи..» о – Відень, 1926. о – С. 16).

8. Рисою революції стало прагнення соціальних груп до згуртування і об'єднання. Звідси нескінченні з'їзди, конгреси, зібрання – вони стали ознакою Української революції. Але на цьому фоні було значно менше **революційних дій**. Звідси питання про конструктивну насиченість Української революції, яка була, вочевидь, недостатньою.

9. **Історичне значення** революції полягає в тому, що вона залишила по собі створений нею **фундамент для всіх подальших національних змагань**, народ після неї став жити і боротися за власні права, назавжди відмовившись від перспектив колоніального майбутнього. Реальною мрією стала віднині й соборність України, про яку до революції ніхто не говорив. І. Мазепа: «Часи кволого дореволюційного життя минули назавжди. Наша національна революція вивела український народ на шлях розвитку, якого вже ніякі сили в світі не зможуть спинити» (І. Мазепа. Україна в огні й бурі революції. – Т. 3. – Мюнхен. – 1951. – С. 119). Отже, варто більше уваги акцентувати на історичному значенні Української революції в історії України, досліджувати його конкретно.

10. **Нерішучість і непослідовність** демократичних українських органів у часи революції, яка потребувала рішучих, сміливих і подеколи навіть авантюрних дій, **відкрила дорогу диктатурі більшовиків**, які в підсумку й перемогли. Урок: демократія не всесильна, вона повинна вміти використовувати силу влади.

11. Революція народилася **в умовах світової війни**, і революційні процеси розвивалися характерними способами, властивими воєнним умовам. Суспільство сподівалося на припинення війни, стомилося від неї, але одержало взамін громадянську війну і втручання інтервентів-окупантів (нічого не нагадує?). Отже революція – породження війни, її плід і її наслідок. Революція відбувалася в країні, яка зазнала багатомільйонних втрат внаслідок Першої світової війни, переживала

посттравматичний синдром, від наслідків якого Україна так і не одужала, була «хвора». Тому нині, писав І. Лисяк-Рудницький, ми, як нація, «маємо взяти на себе частку відповідальності за помилки і хиби Української революції...» (І. Лисяк-Рудницький. Історичні есе. – Т. 2. – К., 1994. – С. 92–93). Чи можна вважати, що нині історики достатньо уваги приділяють цьому?

12. Революція стала першою в нашій історії **спробою** розбудови демократичного **громадянського суспільства**. Її підсумкова поразка не означала поразку демократичного процесу, а тільки підкреслила необхідність демократичного, європейського вибору для України.

13. Невдача української революції зумовлена нерозвиненістю українського національного руху, коли **розбудова держави випереджала процес формування української нації**.

14. Українська революція – **«повстання мас»** з усіма властивими цьому процесами: стихійність, прагнення до свободи і рівності, руйнування старого, прагнення до модернізації суспільних відносин, жорстокість.

15. Українська революція, як і всі інші форми насилля, породила диктатуру, супроводжувалася величезними втратами, руйнуваннями, завдала небаченого удару по здобутках людської цивілізації. Отже, яке місце **революції в розвитку цивілізації?** Чи сприяє вона її прогресу, чи навпаки? П. Христюк з цього приводу писав: «Національно-політичний і соціально-економічний моменти сплелися в ній (революції) не в могутній синтез, а в трагічний клубок».

16. **Рушійні сили** революції умовно поділяються на революціонерів і контрреволюціонерів. Третій табір склали ті, хто не визначився, ті, хто не мав постійних переконань, хто час від часу займав то одну, то іншу позицію. Але питання! До якого табору слід відносити: прихильників Української держави П. Скоропадського і самого гетьмана; більшовиків, котрі не сприймали український характер революції, нищили демократизм української революції, розуміючи фактично владу як диктатуру власної партії; отаманів, котрі часто схилилися до авантюрних дій, анархії, підтримуючи стихійні селянські прагнення і захищаючи власні амбіції; інтервентів, котрі додавали власні барви в національну революцію, часто ігноруючи українські інтереси? Отже, кого слід вважати революціонерами, а кого – навпаки? У свій час Б. Хмельницький сказав: «При сухих дровах і сирості дістанемося!»

17. **Ставлення українців до революції**. Це дуже складне питання. Її не сприймали так однозначно. Частіше йшлося про оновлення в складі Росії, а поняття «революція» спочатку навіть не вживалося в сенсі соціально-економічному. Ну, царя скинули, ну, звільнили політв'язнів, але ж живемо як і сто років тому: приватна власність, ніякої рівності (залишаються багаті і бідні). І навіть не було уявлення, що все це можна (тим більше – треба) змінити. Ніхто з учасників революції не мав відповіді на питання про соціальний ідеал кінцевої мети революції. Так, ілюзії, фантазії, мрії...

18. **Революція – це спосіб завоювання влади контрелітою** і позбавлення правлячої еліти панівних позицій (цивілізовано – в Західних країнах, наприклад,

республіканці і демократи у США). Як це відобразилося в Українській революції? Чи хто досліджував?

19. **Уроки поразки** революції: а) несприятливі зовнішні чинники; б) жалюгідний стан українського суспільства, низький рівень національної самосвідомості (як приклад, генерал Тютюнник – керівник Зимового походу); в) домінування ідей соціалізму і федералізму; г) нереальність і утопізм більшості планів, зазвичай, переважання анархічного романтичного козакофільства; революційні завдання вирішувалися фактично в умовах спочатку імперіалістичної, а згодом – громадянської війни, які відволікали національні сили від конструктивних ідей організації національного державотворення; д) слабкість і незначна чисельність національної еліти; е) антиукраїнські, проросійські настрої значної частини населення. Ці уроки потребують системного і глибокого осмислення.

С. С. Троян

ПЕРША СВІТОВА ВІЙНА І РОЗПАД ІМПЕРІЙ: ГЕОПОЛІТИЧНИЙ ВИМІР

Перша світова війна стала результатом докорінних змін у різних державах і групах держав, наслідком розвитку глибоких економічних і політичних процесів, боротьби передових держав за домінування на європейській і світовій міжнародній арені. У результаті глобального конфлікту були перекресні кордони в Європі та світі. Велика війна трагічно позначилася на долі окремих людей і цілих народів, зазнала змін уся система міжнародних відносин. Результатом Першої світової війни став розпад чотирьох великих імперій – Австро-Угорської, Німецької, Османської, Російської. На їх просторі утворилася низка незалежних держав. Геополітичні зрушення призвели до зміни всієї системи міжнародних відносин і створення основ Версальсько-Вашингтонського світового порядку.

***Ключові слова:** Перша світова війна, революція, імперія, геополітика, міжнародні відносини.*

Велика війна 1914–1918 рр. стала відображенням кардинальних змін глобального характеру в різних країнах і групах країн, наслідком геополітичних зрушень, глибоких економічних і політичних процесів розвитку цивілізації наприкінці ХІХ – початку ХХ ст. Основна причина війни корінилася у складних суперечностях між країнами-учасницями, які були результатом глобальної кризи цивілізації як наслідку та прояву індустріального прогресу. При цьому особливо яскраво проявилася тенденція монополій до експансії та агресії. Зрощення монополій з державою і формування державно-монополістичного капіталізму надавало державній політиці все більш експансіоністського характеру. Про це свідчили, зокрема, зростання мілітаризації, виникнення військово-політичних